

ayrıca eserin muhteva itibarıyla Ebû'l-Leys es-Semerkindî'ye ait olmasını imkânsız kılacak bilgiler içerdiği ve meselâ Eş'a-riyye'den söz edildiği tesbit edilmiştir; halbuki tarih itibarıyla böyle bir mezhep adından bahsedilmesi mümkün görünmemektedir (Birinci, s. 17-22). 8. *Tefsîr-rû'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (*Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkindî*). Eserin günümüzde yapılmış baskılarında adı *Bahrû'l-'ulûm* diye kaydedilmiş olmasına rağmen (Bağdat 1405-1406/1985-1986; Beyrut 1413/1993, 1418/1997) *Bahrû'l-'ulûm* adlı tefsirin asıl müellifi Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkindî'dir (ö. 860/1456). Ebû'l-Leys'in tefsiri, içerdiği tasavvufi yorumlar sebebiyle işârî tefsir olarak adlandırılrsa da sûfî-fikihî bir yöntemle sahiptir. Rivayet ağırlıklı eserde yazar kendi yorumlarını "kâle'l-fakih" şeklinde belirtmiştir. Eserin Şehâbeddin İbn Arabşah, Mûsâ İznîkî ve Ahmed-i Dâî'ye izâfe edilen Türkçe çevirileri günümüze ulaşmıştır. 9. *Tenbîh-hü'l-gâfilin*. Başta Hz. Peygamber'in sözleri olmak üzere Selef âlimlerinden yapılan rivayetlerle işlenen vaaz ve nasihat eseridir. Kitapta akaid, ibadet, ahlâk, Kur'an'ın ve ramazan ayının fazileti, karı-kocanın karşılıklı hak ve sorumlulukları gibi konular anlatılmıştır. *Tenbîhü'l-gâfilin* İslâm dünyasında çokça okunmuş, yerli İspanyol müslümanlarının konuştuğu Aljamiado (Aljamiado) lehçesine de çevrilmiştir. Eser müstakil olarak (Kahire 1311) ve *Bustânü'l-'ârifin* ile birlikte pek çok defa basılmış (Kalküta 1869; Kahire 1303, 1306, 1309, 1315, 1319; Bombay 1304; Beyrut 1403/1983; Dimaşk 1405/1985) ve Türkçe'ye de çevrilmiştir. Osmanlı döneminde Yahyaoğlu Murtaza tarafından yapılmış bir çevirisi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Koşuşlar, nr. 1038). Eser, *Bustânü'l-'ârifin* ile birlikte Abdülkadir Akçiçek tarafından *Gafletten Kurtuluş* adıyla tercüme edilmiştir (İstanbul 1977). 10. *Bustânü'l-'ârifin**. *Tenbîhü'l-gâfilin* tarzında bir vaaz ve nasihat kitabıdır (Kalküta 1868; İstanbul 1286, 1289, 1296; Bulak 1289; Dimaşk 1985). 11. *Ukûbetü'ehli'l-kebâ'ir* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut 1405/1983; Bağdat 1989). Kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında Ebû'l-Leys es-Semerkindî'ye nisbet edilen daha pek çok eser mevcuttur. Bunların bir kısmı eserlerine ait bölümlerden ibarettir, bir kısmının ise Ebû'l-Leys'e aidiyeti şüphelidir.

Semerkindî ve eserleri üzerinde İshak Yazıcı (bk. bibl.) ve Abdürrahim Ahmed

Muhammed ez-Zekke doktora tezi (*Tefsîr-rû "Bahri'l-'ulûm" li-Ebi'l-Leys es-Semerkindî*, 1997, Külliyyetü dâri'l-ulûm, Kahire), Eyyûp Said Kaya ve İsmail Güllük lisans tezi hazırlamışlardır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Leys es-Semerkindî, *'Uyûnû'l-mesâ'il* (nşr. Selâhaddin en-Nâhî), Bağdat 1385/1965, neşredenin girişi, s. 1-76; a.mlf., *Muhtelefû'r-rivâye* (nşr. Abdurrahman b. Mübârek el-Ferec), Riyad 1426/2005, neşredenin girişi, s. 29-38; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 301; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, III, 544-545; İbn Kutluboğa, *Tâci't-te-râcim fi tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdat 1962, s. 79; Mahmûd Süleyman el-Kelevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3401, vr. 43^b; *Keşfü'z-zunûn*, I, 563, 568, 703; II, 1220; Abdullah Ahîskavî, *Revâmizü'l-a'yân*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2127-2128, II, vr. 538^a; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 220; Brockelmann, *GAL*, I, 196; *Suppl.*, I, 347; Sezgin, *GAS*, I, 445-450; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1973, I, 391; M. Hüseyin ez-Zehbî, *et-Tefsîr ve'l-müfessîrîn*, Kahire 1396/1976, I, 224; İshak Yazıcı, *Ebu'l-Leys es-Semerkindî: Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu* (doktora tezi, 1982), s. 59, 226, 248, 251; a.mlf., "Tefsîrî Ebû'l-Leys Tercemeleri Hakkında Kısa Bir Araştırma", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Samsun 1992, s. 79-83; Hans Daiber, *The Islamic Concept of Belief in the 4th/10th Century: Abû l-Lai' as-Samarqandî's Commentary on Abû Hanîfa al-fîqh al-absat*, Tokyo 1995, tür.yer; Eyyûp Said Kaya, *Hanefî Mezhebinde Nevâzil Literatürünün Doğuşu ve Ebû'l-Leys es-Semerkindî'nin Kitâbu'n-Nevâzil'i* (yüksek lisans tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; İsmail Güllük, *Ebu'l-Leys Semerkindî'nin Nevâzil'i Işığında Sosyal Olgu-Fetva İlişkisi* (yüksek lisans tezi, 2003), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Züleyha Birinci, *Ata b. Ali el-Cüzcânî'ye Göre Ebû Hanîfe'nin Kelâmî Görüşleri* (yüksek lisans tezi, 2007), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; J. Macdonald, "The Creation of Man and Angels in the Eschatological Literature", *JS*, III (1964), s. 285-308; a.mlf., "The Angel of Death in Late Islamic Tradition", a.e., III (1964), s. 485-519; a.mlf., "The Twilight of the Dead", a.e., IV (1965), s. 55-102; a.mlf., "The Preliminaries to the Resurrection and Judgment", a.e., IV (1965), s. 137-179; Muhammad Haron, "Abû'l-Layth Al-Samarqandî's Life and Works with Special Reference to His al-Muqaddimah", a.e., XXXIII (1994), s. 319-340; a.mlf., "The Samarqand-Cape Town Connection: Revisiting a 10th Century Theological Text", *The Arabist*, XXI-XXII, Budapest 1999, s. 73-88; J. Schacht, "Abu'l-Layth al-Samarqandî", *El2* (İng.), I, 137; J. van Ess, "Abu'l-Layth Samarqandî", *Elr.*, I, 332-333.

İSHAK YAZICI

SEMERKANDÎ, Hakîm

(bk. HAKÎM es-SEMERKANDÎ).

SEMERKANDÎ,

Muhammed b. Eşref

(محمد بن أشرف السمرقندي)

Şemsüddîn Muhammed b. Eşref

el-Hüseyinî es-Semerkindî

(ö. 702/1303)

Matematik, astronomi, mantık ve kelâm alanındaki eserleriyle tanınan âlim.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Taşköprizâde, Semerkandî'nin hal tercümesine dair hiçbir bilgiye sahip olunamadığını belirtir (*Miftâhu's-sa'âde*, II, 179). Nisbesinden Semerkant'ta doğduğu veya orada yetiştiği anlaşılmakta, ilmî hayatını faal olarak sürdürdüğü XIII. yüzyılın son çeyreği Nasîrüddîn-i Tûsî'nin Merâğa'da kurmuş olduğu rasathânedeki ünlü meslektaşlarıyla çalıştığı zamana denk gelmektedir; ancak Semerkandî bu heyet içinde yer almamıştır. *eş-Şahâdîfü'l-ilâhiyye* adlı kitabının bir nüshasına (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1688) düşülen nottan kendisinin 1287 yılında Mardin yöresinde bulunduğu, buradaki öğrencilerin ısrarı üzerine *Şerhu'l-Muqaddimetü'l-Burhâniyye* adlı eserini kaleme aldığı ve bu şerhi Artuklu Sultanı Kara Arslan'a takdim ettiği anlaşılmaktadır. Yaşadığı dönemde mantıkçı olarak dikkat çekmiş, tartışma sanatı üzerine yazdıkları alanının standart bir metni haline gelmiş, nihayet kelâm ilmi sahasında yazdıklarıyla din ilimlerinde önemli bir birikime sahip bulunduğunu ortaya koymuştur. Kâtib Çelebi'nin, Semerkandî'nin 600 (1203) yılı dolaylarında öldüğünü söylemesi (*Keşfü'z-zunûn*, I, 105) bir yanlışlığı eseri olmalıdır. Çünkü Semerkandî bu tarihten çok sonra 675 (1276-77) yılı için bir yıldız takvimi hazırlamış, 680'li (1281) yıllarda eser vermeyi sürdürmüş, mantığa dair bir kitabını 692'de (1293) tamamlamıştır. *el-Mu'tekaddât* adlı eserinin bir öğrencisi tarafından istinsah edilen nüshasında (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2432) Semerkandî'nin 22 Şevval 702 (9 Haziran 1303) tarihinde öldüğü kaydedilmektedir (*El2* [İng.], VIII, 1038; ayrıca bk. Bingöl, *EFAD*, sy. 19 [1991], s. 173-174).

Semerkindî'nin Öklid geometrisi üzerine yazdığı ve asıl ününü borçlu olduğu *Eş-kâlû't-te'sîs* adlı eser hacminin küçüklüğüne rağmen İslâm dünyasında yaygın biçimde okunmuş, hakkında çok sayıda şerh ve hâşiye kaleme alınmış, özellikle Kadızâde-i Rûmî'nin şerhi Osmanlı medreselerinde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuştur. Eserin girişinde belirtildiğine gö-

re bazı arkadaşları Semerkandî'den matematiğe giriş niteliğinde (berâhînü'l-ulûmî'l-hisâbiyye) bir el kitabı yazmasını istemiş, o da bütün bu bilgilerin Öklid geometrisindeki temel şekillerden (eşkâlü't-te'sîs) hareketle ortaya konabileceğini düşünmüştür. Semerkandî'ye göre Öklid'in geliştirdiği geometri yöntemini -fizik bilimlerin yöntemine bağlı olan sonraki kuşaklara mensup bazı bilginler hariç- bütün bilginler izlemiştir. Kendisi de bu yöntemi kolay anlaşılır tarzda ortaya koymak üzere eserini kaleme almak istemiştir. Onun geometriye hesap ve ölçüm işlemleri gibi pratik amaçlarla yaklaştığı izlenimini veren giriş cümleleri Kadızâde tarafından garipsenmemiştir. Nitekim Kadızâde'nin açıklamasında cebir ve ölçüm işlemleri aritmetik bilimlerin birer dalı sayılmakta, ancak bu tür işlemlere ait teorik dayanakların son tahlilde Öklid geometrisinde bulunduğu Semerkandî ile birlikte vurgulanmaktadır (*Eşkâlü't-te'sîs*, s. 35-38). Müellif eserinde pratik yarar fikrinden hareket etmekle birlikte teorik esaslara inmenin gerektiğini de derinden hissederek Gregg de Young'a göre eser ve şerhindeki bu yaklaşımda geleneksel Eflâtuncu ve Yeni Eflâtuncu ezeli metafizik idealler, matematik (özellikle geometrik) formlar ve değişime tâbi fizik nesneler ontolojisine dayalı olan geometrinin, fizik dünyasının hesap ve ölçüm gibi gündelik tecrübesiyle ilgili işlem pratiğinden tamamen müstakil bir ilim olduğu fikri gözetilmiştir. Dolayısıyla Semerkandî ve yorumcusu, daha erken tarihlerde İhvân-ı Safâ'nın vurguladığı ve ikincisine daha az önem atfettiği zihni ve duysal geometri ayırımını esas almıyor görünmektedir. Gregg eserde ele alınan Öklidci önermelerin, ölçme pratiğiyle dolaylı bir ilişkisi kurulsa da hem cebir hem de ölçme işlemleriyle doğrudan ilgisinin bulunmadığına da dikkat çekmektedir. Bu durumdan Semerkandî'nin -*Elementler*'in II. kitabından eserine aldığı- söz konusu Öklidci önermeleri gizli bir geometrik cebire giriş olarak gördüğü sonucu çıkarılabilir. Eserin girişini Öklid'in Arapça'da *Uşûlü'l-hendese* veya *Kitâbü'l-Uşûl* diye bilinen eserinden alınmış tanımlar ve postulatlar izlemekte, eserin büyük kısmı, yine *Elementler*'de bulunan toplam 465 önermeden çıkarılmış otuz beş temel önermeden oluşmaktadır. Bu önermelerden yirmi dokuzu *Elementler*'in I. kitabından, beşi I. kitabın başlangıç bölümünden, biri de VI. kitabın ilk önermesinden alınmadır (Young, *Zeitschrift für Geschichte*, s. 58-61).

Semerkandî, mantık alanındaki üstün başarısını *Kıstâsü'l-efkâr fî tahkiki'l-es-*

râr adlı eserinde ortaya koymuştur. Bu kitaba yazılan şerhler kendisinin İslâm mantık tarihinde önemli bir yer edindiğini göstermektedir. Ancak bu şerhlerin ilki bizzat kendi kaleminden çıkmadığıdır. Bu tutumundan şerhe esas olan metni öğretim maksadıyla yazdığı ve iyi bir şerhin örneğini bizzat vermek istediği sonucu çıkarılabilir. Sistematiğe sahip olan eserin geleneksel tasavvurat (kavramlar) ve tasdikât (önergeler) ayırımına dayalı genel mantık konularını içerecek biçimde yazılmış olması da bunu ortaya koymaktadır. Semerkandî mantığın gerekliliğini temellendirmek için önce bilgiyi zorunlu ve nazarı olması bakımından ikiye ayırmaktadır. Ona göre bütün bilgilerin akıl yürütmeyle veya zihni çabayla elde edilmeyen zorunlu bilgiler olması durumunda bilinmeyen hiçbir şey olmayacak, aynı şekilde bütün bilgilerin nazarı olması durumunda akıl yürütme için ortada bir dayanak kalmayacağından hiçbir şeyi bilinmeyecektir. Mantık, bilinenenden bilinmeye ulaşan akıl yürütme işlemini belli şart ve yöntemler uyarınca bir kanuna bağlama işidir. Bu mantık kanunu sayesinde zihin hem akıl yürütme işleminin formuna hem de bilgi içeriğine ilişkin hataları önleyen bir kural toplamı olarak tanımlanmalıdır. Eserinde Fârâbî, İbn Sînâ, Esîrüddin el-Ebherî, Gazzâlî, Fahreddin er-Râzî ve Ebû'l-Berekât el-Bağdâdî gibi otoritelere başvuran Semerkandî, gerek mütekaddimîn gerekse müteahhirînin çeşitli kavramsal yaklaşımları karşısında eleştirel bir tutum almaktan çekinmemiştir. Semerkandî'nin kitabının sonunda kıyas teorisine bağlı olarak mantıktaki cedel bahsine paralel biçimde araştırma ve tartışma yöntemleri konusunu ele alması ve özgün bir yaklaşımla müstakil eser verdiği "âdâbü'l-bahs" disiplini bu şekilde mantığa eklemiş olması dikkat çekicidir (Bingöl, *Felsefe Dünyası*, sy. 20 [1996], s. 10-33).

Semerkandî "Allah'ın zât ve sıfatlarını, başlangıç ilkeleri ve nihai amaçları açısından mümkün varlıkların durumunu İslâm kanununa dayalı olarak araştırarak ilim" şeklinde tanımladığı kelâm ilminde müteahhirîn yöntemine bağlı kalmış, bilhassa Fahreddin er-Râzî'nin çizgisini izlemeye çalışmıştır. Bu tanımdaki İslâm kanunu tabiri, kelâmın bir dinî ilim olduğunu ve felsefî metafizikten farklı bulunduğunu göstermektedir. Semerkandî'ye göre genel olarak ilâhiyat disiplini olmasına ve felsefî metafizikle ortak konuları incelemesine rağmen kelâm ilmi İslâm vahiyne özgü temel yöntemlere dayanması sebebiyle ondan ayrılmaktadır (*eş-Şaḥâ'ifü'l-ilâhiyye*, s. 65-66).

Eserleri. 1. Eşkâlü't-te'sîs. Öklid'in *Elementler* adlı eserinden alınmış otuz beş temel önerme hakkındadır. Türk matematik bilgini Kadızâde-i Rûmî'nin esere *Tuḥfetü'r-re'îs fî şerhi Eşkâlî't-te'sîs* adıyla yazdığı şerh ile birlikte Osmanlı medreselerinin vazgeçilmez ders kitabı olmuştur. Bu şerhe hâşiye ve ta'likler yazılmış (*Dîa*, XVII, 202; XXIV, 99), III. Selim'in emriyle 1209 (1794-95) yılında Müftizâde Abdurrahim Efendi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş, Abdülhamid döneminde Tâcüssaîdî diye tanınan Ebû'l-Feth Muhammed b. Saîd el-Hüseynî tarafından hâşiyesiyle birlikte iki defa basılmıştır (İstanbul 1268, 1274). Kadızâde'nin şerhi dışında esere Muhammed b. Mübârekşâh'ın başta olmak üzere çeşitli âlimlerce şerhler yazılmıştır (Abdullah Muhammed el-Habeşî, I, 186-187). Modern neşrini yine Kadızâde'nin şerhiyle birlikte Muhammed Süveysî gerçekleştirmiştir (Tunus 1405/1984). Hamid Dilgan eser hakkında bir makale yazmış ("Démonstration du postulat d'Euclid par Schams-ed-Din Samarkandi: Traduction de l'ouvrage Aschkâl-üt-te'ssis de Samarkandi", *Revue d'histoire des sciences et leurs applications*, XIII [Paris 1960], s. 191-196). Gregg de Young etrafı bir incelemeyle birlikte eserin İngilizce tercümesini yayımlamıştır (bk. bibl.). **2. et-Tezkire fî'l-hey'e.** Astronomi hakkında muhtasar bir eserdir. **3. A'mâl-i Takvîm-i Kevâkib-i Şâbite.** 675 (1276-77) yılı için düzenlenmiş bir yıldız takvimidir. **4. Kitâbü Envâ'i's-seḥâb fî envâ'i'l-hisâb.** **5. Şerḥu'l-Mecisṭî** (son üç eser için bk. Rosenfeld - İhsanoğlu, s. 230). **6. er-Risâletü's-Semerkandîyye fî âdâbü'l-bahs.** Semerkandî'nin felsefe, fıkıh ve kelâm disiplinlerinin hepsi için geçerli olabilecek şekilde münazara sanatı üzerine telif ettiği ünlü eseridir. Daha önceki müelliflerin cedel, hilâf veya münazara başlığı altında yazdıkları eserler sadece fıkıh yahut kelâm ilmiyle sınırlı kaldığından bu eser tümel bir tartışma yöntemi geliştirmiş olmakla özgün bir niteliğe sahiptir (esere yazılmış çok sayıda şerh ve hâşiye için bk. Abdullah Muhammed el-Habeşî, I, 55-60). Kitap Mahmud el-İmâm el-Mansûrî tarafından neşredilmiştir (*Mecmû'a müstemile* içinde, Kahire 1353, s. 125-132). **7. Şerḥu Fuşûlî'n-Nesefî** (*Şerḥu'l-Mukaddimetü'l-Burhâniyye*). Burhâneddin en-Nesefî'nin *el-Fuşûl fî 'ilmi'l-cedel*, *Fuşûlû'n-Nesefî* ve *el-Mukaddimetü'l-Burhâniyye* adlarıyla bilinen cedel ilmine dair eserine yazılmış şerhtir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3034; Fâtih, nr. 3087). **8. Kıstâsü'l-efkâr fî tahkiki'l-esrâr** (Süley-

maniye Ktp., Ayasofya, nr. 2562; Âtîf Efendi Ktp., Âtîf Efendi, nr. 1673, 1674; ayrıca Dârû'l-kütübî'l-Mısıriyye, Mantık ve Âdâbü'l-bahs, nr. 38). Eser bizzat müellifi tarafından *Şerhu'l-Kıstâs fi 'ilmi'l-mikyâs* adıyla şerh yazılmıştır (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2666, 2667, 2668). Abdülkuddûs Bingöl ilki eserdeki kavram mantığını, diğeri kıyas teorisini inceleyen iki makale yayımlamıştır (bk. bibl.). 9. *'Aynü'n-nazar fi 'ilmi'l-cedel (fi'l-mantık)*. Fihkî tartışmaların yöntemi üzerine yazılmış bir eser olup tartışma sanatıyla ilgili telâzüm, tenâfi ve deverân terimlerini konu edinmektedir (*eş-Şahâ'ifü'l-ilâhiyye*, neşredenin girişi, s. 25). Eserin Kahire'de bir yazması bulunmaktadır (Dârû'l-kütübî'l-Mısıriyye, Mantık ve Âdâbü'l-bahs, nr. 197). 10. *el-Mu'tekadât* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2432). 11. *Beşâretü'l-İşârât*. İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbihât* adlı eseri üzerine yazılmış bir şerhtir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2418). 12. *eş-Şahâ'ifü'l-ilâhiyye* (nşr. Ahmed Abdurrahman eş-Şerîf, Küveyt 1405/1985). Mütעהhirin kelâm ilmi geleneğini yansıtan bir çalışma olup bizzat Semerkandî esere *el-Ma'ârif fi şerhi's-Şahâ'if* adıyla şerh yazmıştır. Bu şerhin İstanbul kütüphanelerinde on beşe yakın nüshası bulunmaktadır. Semerkandî-

nin kelâma dair görüşleri üzerine İsmail Yörük bir doktora tezi hazırlamıştır (*Şemsü'd-Din Muhammed b. Eşref al-Husaynî al-Semerkandî'nin Belli Başlı Kelâmî Görüşleri*, 1987, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA:

Muhammed b. Eşref es-Semerkandî, *Eşkâlû't-te'sis bi-Şerhi Kâdizâde* (nşr. Muhammed Süvey-sî), Tunus 1405/1984, s. 35-38, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., *eş-Şahâ'ifü'l-ilâhiyye* (nşr. Ahmed Abdurrahman eş-Şerîf), Küveyt 1405/1985, s. 65-66, 422-432, ayrıca bk. tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-48; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 179; Keşfü'z-zunûn, I, 105; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul 1997, I, 275-285; Gregg de Young, "Kâdizâde al-Rûmî on Samarqandî's Ashkâl al-Ta'sis: A Mathematical Commentary", *Science and Technology in the Islamic World* (ed. Razaullah Ansari), Turnhout 2002, s. 83-90; a.mlf., "The Ashkâl al-Ta'sis of al-Samarqandî: A Translation and Study", *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, XIV, Frankfurt 2001, s. 57-113; B. A. Rosenfeld – Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works* (7th-19th c.), İstanbul 2003, s. 230; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'u's-ş-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzabî 1425/2004, I, 55-60, 186-187; Abdülkuddûs Bingöl, "Şemsu'd-Din Muhammed b. Eşref el-Semerkandî (ölm. 1302) ve Kistâsu'l-Efkâr'ı", *EFAD*, sy. 19 (1991), s. 173-182; a.mlf., "Şemsu'd-Din Muhammed b. Eşref el-Semerkandî

(ö.1302)'nin Kistas'ında Kıyas Teorisi", *Felsefe Dünyası*, sy. 20, Ankara 1996, s. 10-33; L. B. Miller, "al-Samarqandî, Şams al-Din", *E²* (İng.), VIII, 1038-1039; İhsan Fazlıoğlu, "Hendese", *DiA*, XVII, 202; a.mlf., "Kadizâde-i Rûmî", a.e., XXIV, 99.

İLHAN KUTLUER

SEMERKANDÎ, Muhammed b. Mahmûd (محمد بن محمود السمرقندي)

Ebû Yahyâ Şemsüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed es-Semerkandî (ö. 780/1378)

Kıraat âlimi.

Aslen Semerkantlı olup Hemedan'da doğdu. Hayatını Bağdat'ta geçirdi. Kıraat ilmini Ca'fer b. Mekî el-Mevsılî'nin talebesi olan babasından tahsil etti. İbnü'l-Abd Muhammed b. Abdullah'tan kıraate dair rivayetlerde bulundu. İbnü'l-Fasîh'ten Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî ve vecûh't-tehâ-nî* adlı eserini rivayet etti. İbnü'l-Fasîh Küfeli olduğuna, bir müddet Bağdat'ta hocalık yaptığına (*DiA*, XXI, 43), daha sonra Dimaşk'a yerleşip orada vefat ettiğine göre Semerkandî ondan Bağdat'ta bulunduğu sırada faydalanmış yahut Küfe'ye veya Dimaşk'a seyahat edip bu yerlerin birinde ona talebelik etmiş olabilir. Bağdatlı İsmâil Paşa (*Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 106) ve Brockelmann (*GAL Suppl.*, I, 727) Semerkandî'nin VI. yüzyılın sonlarında (600/1203) öldüğünü kaydediyorsa da İbnü'l-Abd (ö. 740/1339'dan sonra) ve İbnü'l-Fasîh'ten (ö. 755/1354) rivayette bulunduğu dikkate alındığında bunun doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Hat sanatına âşina olan ve mushaf yazan Semerkandî 780'de (1378) muhtemelen Bağdat'ta vefat etti.

Eserleri. 1. *eş-Şanû'î*. Müellifin kendi hattıyla yazdığı mushafta uyguladığı sanatların anlatıldığı ve resmî'l-mushafıla ilgili bilgilerin yer aldığı eserin iki nüshası İstanbul'da Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde (nr. 4/1, vr. 1-14; nr. 75, vr. 388-389), diğeri bir nüshası da Kahire'de el-Hizânetü't-Teymûriyye'de (nr. 345) kayıtlıdır. 2. *Vukûfû'l-Kur'ân* (*Cem'u nücûmi'l-beyân fi'l-vukûfî ve'l-ma'âti ve eczâ'i'l-Kur'ân*). Süleymaniye Kütüphanesi'nin ilgili bölüm kataloğunda (İbrâhim Efendi, nr. 15) *Kitâb mine'l-kur'ât* adıyla da zikredilen eserde müellif önce Kur'an'daki vakıf yerleri konusunda bilgi vermiş, ardından Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'nin âyetler üzerinde belirlediği vakıf yerlerini kırmızı rumuzlarla işaretlemiş, Ebû'l-Alâ el-Hemedânî'nin vakıf yerleri için yeşil mürekkep kulla-

Muhammed b. Eşref es-Semerkandî'nin *Beşâretü'l-İşârât* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2418)

